

CHARAKTER DEMOKRATICKÝCH REVOLUCÍ V SOUDOBÉ EPOŠE

JIRÍ HOUŠKA

Říjnovou revolucí uzavřela se definitivně epocha světové buržoasní revoluce a byla zahájena epocha nové světové sociální revoluce, jejíž podstatou a hlavním obsahem je přechod lidstva od kapitalismu k socialismu. Tento světodějný proces, který učinil socialismus realitou dnes už v jedné čtvrtině světa a stále víc a více přibližuje jeho vítězství v dalších zemích, probíhá nesporně ve znamení stále se prohlubujícího rozporu mezi prací a kapitálem. Nicméně, bylo by hlubokým omylem se domnívat, že k vítězstvím socialismu ve světě dochází tak, že neustále vzrůstá počet zemí, v nichž na pořad dne přichází *bezprostřední* řešení rozporu mezi prací a kapitálem, to jest přímé a *bezprostřední* nastolení diktatury proletariátu. O ničem takovém dosavadní vývoj nesevřdí. Ba svědčí spíše o pravém opaku. Nejen v zaostalých zemích, v nichž přední překážkou je spolu s imperialismem ještě dožívající feudalismus, ale i v kapitalistických zemích, které svou demokratickou antifeudální revoluci mají už dávno za sebou, stává se za nových historických okolností zvláštní etapa boje za obecně demokratické přeměny běžnou nutností. Se vši naléhavostí vyvstaly před národy těchto zemí úkoly boje za obranu či znovudobytí ztracených demokratických vymožeností proti fašismu, jakož i úkoly boje proti ekonomické přemoci monopolů. A nejen to. V mnoha vyspělých kapitalistických zemích dostaly se znovu na pořad dne úkoly národně osvobozené, probíjované kdysi proti feudalismu. V poslední době pak přibýly zcela nové demokratické úkoly organizovaného boje za zachování míru.

Z programů komunistických stran v posledním čtvrtstoletí je zřetelně patrné, že pro politiku revolučního proletariátu se stala příznačnou, ba přímo typickou právě orientace na demokratickou revoluci jako formu přístupu k revoluci socialistické. Tato orientace, třebaže umožňuje přechod k socialistickým přeměnám v dalším vývoji, je nicméně podstatně odlišná od orientace na socialistickou revoluci, s níž se setkáváme v Rusku v mezidobí od února do října 1917. Liší se od ní vytčenými cíly i prostředky, jichž má být k jejich realizaci použito. Odlišnostem ve strategické orientaci odpovídají pak příslušné odlišnosti sociálně ekonomické a třídně politické ve vlastních revolučních procesech.

Z těchto odlišností vycházíme při klasifikování socialistické revoluce na hlavní její druhy a formy.

*

Jedním z nejpodstatnějších hledisek, které možno uplatnit při klasifikování socialistických revolucí, je jejich rozlišení podle toho, zda se rozpor mezi proletariátem a buržoasií řeší v oblasti politické moci „jednorázově“ — to jest tak, že namísto buržoasní

moci nastupuje přímo a bezprostředně moc socialistická, čili diktatura proletariátu, anebo zda se rozpor mezi proletariátem a buržoasií řeší postupně — to jest tak, že k socialistické moci se dospívá prostřednictvím „mezietať“, v nichž moc, jež je nástrojem revoluce, ještě socialistickou není.

Jak vidno, běží o klasifikaci, v níž se v specifické podobě „jednorázovosti“ a postupnosti zračí kritérium obecného třídního forem skoku vůbec.

Jiným takovým, přesně teoreticky vzato snad méně obecným a podstatným, avšak teoreticky a zvláště prakticky neobyčejně významným kritériem klasifikace přechodů k socialistické moci je kritérium povahy politických, bojových prostředků a metod, užitých třídami v revoluci. Z tohoto hlediska bylo by možno rozlišovat dva krajní případy takových přechodů: a) případ, kdy socialistická moc se ustavuje v procesu ozbrojeného povstání proletariátu; b) případ, kdy v celkovém revolučním procesu od diktatury vykořisťovatelských tříd až k zřízení socialistické moci by nedošlo k ozbrojené třídní srážce, kdy by se socialistická moc ustavila v procesu pokojného rozvoje revoluce. Mezi uvedenými dvěma formami přechodu k diktatuře proletariátu, které z hlediska povahy bojových prostředků užitých v revoluci třeba považovat za jakési případy krajní, rozvinuly se už v minulosti a rozvinou se nepochybně i v budoucnosti najrozmanitější formy přechodné, smíšené, obsahující v určitém vzájemném vztahu jak rysy ozbrojené třídní srážky, tak i pokojného revolučního rozvoje mas.

Klasickým případem socialistického mocensko-politického převratu, uskutečněného ozbrojeným povstáním je Říjnová revoluce v Rusku v roce 1917. K přechodu k diktatuře proletariátu bez občanské války a ozbrojeného povstání, cestou pokojného vývoje revoluce mohlo by dojít v současné době v některých zemích kapitalistického světa, jak na to bylo poukázáno na XX. sjezdu KSSS. Tam, kde by se dělnické třídy, podporované ostatními pracujícími, podařilo získat v parlamentě pevnou většinu, tam by, za příznivých okolností, mohl celkový přechod k diktatuře proletariátu proběhnout zcela pokojně a nekrvavě.¹ Příkladem revolučního přechodu od diktatury vykořisťovatelských tříd k diktatuře proletariátu, který se uskutečnil zčásti v procesu ozbrojeného třídního boje a zčásti pokojně, jsou revoluce v řadě zemí lidové demokracie.

To, jakou formou, jakými prostředky je v jednotlivých zemích přechod k diktatuře proletariátu uskutečnit, zdaleka nezávisí jen na revolučním proletariátu, nýbrž na celkových podmínkách dané konkrétní historické situace, hlavně na tom, jak si bude počínat sama buržoasie příslušné země. K této otázce řekl soudruh N. S. Chruščov na XX. sjezdu: „Leninismus učí, že vládnoucí třídy se nevzdávají moci dobrovolně. Avšak bude-li boj více méně ostrý, použije-li se či nepoužije násilí při přechodu k socialismu, to nezávisí ani tak na proletariátu, jako na intenzitě odporu vykořisťovatelů, na tom, zda násilí použije sama třída vykořisťovatelů.“ (Rudé právo, roč. 1956, 16. února, str. 3.)

Komunistické strany, pokud to dané konkrétní podmínky třídního boje v zemi umožňují, snaží se svou politikou všemožně přispět k tomu, aby se možnosti pokojného

---

¹ Marxisticko-leninskou tezi o možnosti pokojného přechodu k socialismu využitím parlamentních institucí rozhodně nelze směřovat s formálně analogickou koncepcí pravicových socialistů. Mluví-li totiž pravicoví socialisté o pokojném přechodu k socialismu, mají na zřeteli jen proces evoluční, proces dílčích reforem. Podobná pojetí nemohou ovšem ukazovat pracujícím cestu k socialismu, ale jediné je s této cesty svádět a pomáhat tak prodloužit buržoasii její vtraké panství. Zcela jinak chápou věc marxisté. Ti vycházejí z toho, že pokojný přechod k socialismu za využití parlamentních institucí není podstatou, ale jen jednou z rozmanitých forem takového přechodu, které vždy závisí na konkrétní historické situaci a mění se v závislosti na ní. Přitom podstatu přechodu od kapitalismu k socialismu spatřují marxisté vždy v oblasti třídního boje, v socialistické revoluci a diktatuře proletariátu.

přechodu k socialismu posílily a rozvinuly a mohly být přeměněny ve skutečnost. O tom svědčí, mimo jiné, i jejich programové dokumenty, kde jsou masy na cestu pokojného vývoje revoluce orientovány (viz např. jak program KS Velké Británie, USA, Itálie, tak i Francie, Španělska atd.). To ovšem neznamená, že v každé konkrétní historické situaci se tato orientace bude moci uplatnit. Tak např. Komunistická strana Peru dospěla na své III. národní konferenci v minulém roce k závěru, že vzhledem k tomu, že vládnoucí třída provádějí politiku teroru, agrární protimperialistická revoluce, která se v zemi rozvíjí, nemůže v dnešní době postupovat pokojnou cestou.²

Nyní, když jsme naznačili, která jsou ta nejdůležitější hlediska, jež možno uplatnit při klasifikování cest a forem přechodu k socialistické moci, vyhodnotíme základní aspekty této problematiky.

*

Uvedli jsme, že k nejpodstatnějším hlediskům klasifikování přechodů k socialistické moci patří hledisko toho, zda k socialistické moci, to jest k diktatuře proletariátu se přechází „naráz“ či prostřednictvím „mezietap“, „mezistupňů“. Toto hledisko sdostatek jasně, nedvojsmyslné a jednoznačné ve své podstatě, ponechává ovšem ve skutečnosti „jistou vůli“, pokud jde o interpretování tohoto „naráz“ anebo „prostřednictvím mezistupňů“.

Vezmeme-li buržoasní moc jako už danou a vyjdeme-li při zkoumání forem přechodů k socialistické moci od ní — aniž se staráme o její genezi — můžeme konstatovat, že takto „jednorázově“ se uskutečnil socialistický mocensko-politický revoluční převrat např. v Rusku v říjnu 1917. Přechod od diktatury buržoasie k diktatuře proletariátu byl přitom provázen ozbrojeným střetnutím tříd, které vyprovokovala kontrarevoluční buržoasie za vehementního přispění západního imperialismu. Moc byla svržena v procesu ozbrojeného povstání proletariátu a jeho spojenců. O přechodu od buržoasní moci k socialistické, uskutečněné „jednorázovým“ odstraněním buržoasie od politické moci, lze mluvit např. v Maďarsku v roce 1919. Na rozdíl od Ruska přechod moci do rukou proletariátu byl tu však uskutečněn pokojně. 20. III. 1919 podala buržoasní vláda demisi a vyklidila své posice sociálně demokratické straně. Tato strana nebyla však v dané revoluční situaci už s to zneužít své moci k potlačení revoluce, nýbrž pod tlakem mas byla nucena přijmout komunistický program. 21. III. 1919 se sociálně demokratická strana sloučila s komunistickou. Byla vyhlášena moc dělnické třídy — Maďarská republika rad.

Zkoumáme-li však revoluční proces, který na jistém stupni vede k diktatuře proletariátu, v jeho celistvosti a všech jeho podstatných souvislostech od samých jeho počátků, pak budeme nuceni spolu s prof. Foustkou konstatovat, že „historie dosud neopoznala socialistické revoluce, která by nepřerostla z jiné revoluce“, i když pochopitelně takovou možnost nelze do budoucna vyloučit.³ Jak v Rusku v roce 1917, tak v Maďarsku v roce 1919, i ve všech ostatních případech socialistický převrat více méně bezprostředně navazoval na etapu revoluce demokratické. Se zřetelem k tomu třeba zaostřit pozornost na demokratickou revoluci a podat její teoretické vyhodnocení jako formy přístupu k revoluci socialistické.

První otázka, na kterou musíme v této souvislosti odpovědět, zní: co nás opravňuje k tomu mluvit o těchto demokratických převratech jako o *sociálních revolucích ve vlastním slova smyslu*?

² Srv. Otázky míru a socialismu, roč. 1960, č. 11, str. 81.

³ Viz Radim Foustka, *K otázce vzniku československé lidové demokracie*, Nová mysl 1957, č. 3, str. 271.

Nejen mocensko-politický převrat, který likviduje moc feudálů a přivádí k moci buržoazii, ale i mocensko-politický převrat, který likviduje dosavadní monopol moci buržoazie a přivádí k moci svazek tříd, v jehož čele stojí proletariát, usměřující nápor mas k úderům proti předním a nejhlavnějším nositelům politické reakce a ekonomického útlaku lidu — monopolistické velkoburžoazii, avšak který při tom nelikviduje ještě veškerou moc buržoazie a nenastoluje ani moc proletářské diktatury, i takový převrat má zřejmé symptomy sociální revoluce: je výsledkem celonárodní krise, je dílem revolučního hnutí mas, které se daly „do pohybu“ a vede k pozitivním výsledkům nesporně progresivního rázu. Při tom progresivita takového převratu není jen toho typu, s níž se setkáváme např. v husitské „revoluci“, která posouvala společenský vývoj dál směrem k novému společenskému řádu, aniž hybné síly této „revoluce“ byly samy už objektivně způsobilé bezprostředně strukturu tohoto nového řádu ztělesnit. Progresivita mocensko-politického převratu je v daném případě podstatně, kvalitativně jiná, vyššího stupně, a to nejen s ohledem na celkové vyšší stupeň, jehož od těch dob dějinný vývoj dosáhl — což se rozumí samo sebou — ale také v tom směru, že dělnická třída, stojící v čele revolučních mas, je — vedle svých úkolů a funkcí v negativním směru, to jest činnosti rozleptávající strukturu starého řádu (což činila i husitská „revoluce“) — plně objektivně schopna plnit v takovém převratu zároveň i úkoly a funkce vyslovené pozitivního charakteru, to jest zajišťovat kladení prvních základních kamenů budovy nového společenského řádu. Proto, jestliže v případě husitské „revoluce“ je možné použít označení sociální revoluce avšak v nevlastním smyslu, v daném případě nezjistili jsme zatím nic, co by mohlo bránit použití tohoto označení v pravém a nevlastnějším smyslu.

Vyvstává však další otázka: Je možno označovat za sociální revoluci ve vlastním smyslu demokratickou revoluci, jestliže nevede ani k diktatuře buržoazie, ani k diktatuře proletariátu, čili nevytváří mocensko-politickou nadstavbu příznačnou ani pro buržoazní revoluci ve vlastním smyslu, ani pro socialistickou revoluci ve vlastním smyslu.⁴

⁴ Sociálně ekonomickou podstatou sociální revoluce buržoazního typu je řešení antagonismů feudálního řádu, spočívající ve svrhávání tohoto řádu a uvolňování buržoazního řádu z jeho pout

V epoše světové buržoazní revoluce, jež byla zahájena nizozemskou revolucí v 16. stol. a anglickou revolucí v 17. stol. a která byla v proudu až do imperialismu, resp. do Říjnové revoluce v Rusku, vyznačovaly sa buržoazní revoluce tím, že očistou sociálních poměrů od feudalismu uvolňovaly cestu rozvoji buržoazního řádu a to jak v rámci té které země, tak i v měřítku celosvětovém. Tehdy, kdy se kapitalismus vyvíjel ještě po vzestupné linii a lidové masy, bojující proti feudalismu nedokázaly se ještě emancipovat z politického područí buržoazie, byly takové důsledky buržoazních revolucí přirozené a přímo zákonitě nutné. Tím je dáno, proč do marxistické teorie byl zaveden pojem buržoazní revoluce jako specifické metody řešení rozporu mezi feudálním řádem a lidovými masami, jako zákona přechodu od feudalismu ke kapitalismu. Jedině toto původní pojetí je pojetím buržoazní revoluce ve vlastním smyslu. Tím se samozřejmě neříká, že by všechny poučky, s nimiž je tento pojem spjat, si snad uchovávaly věčnou platnost. Svou platnost si uchovávají pochopitelně jen v podmínkách, s nimiž jsou spjaty a které předpokládají. Nejsou-li třeba jen některé z těchto podmínek dány, pozbudou ty či ony poučky (znaky, rysy) svou platnost a aplikabilita daného pojmu v původním pojetí a smyslu není možná. Toho názorným dokladem jsou právě mnohé protifeudální revoluce za imperialismu.

Co se týče socialistické revoluce ve vlastním smyslu, lze podat takové vymezení její obecné podstaty: socialistická revoluce je ona sociální revoluce, která řeší antagonismy kapitalistického řádu tím, že likviduje moc kapitálu a nastoluje nový společenský řád — socialismus.

První etapou celkové sociální revoluce socialistického typu, neboli socialistické revoluce v širokém smyslu, jež odstraňuje vykořisťovatelské kapitalistické pořádky a nastoluje nový společenský řád — socialismus, je socialistický mocensko-politický revoluční převrat. Podstatou a hlavním obsahem tohoto převratu je likvidování politické moci buržoazie a nastolení sociali-

Na moderní demokratické revoluce, vedené proletariátem, očividně nelze mechanicky aplikovat poučky, vystihující specifika buržoasních revolucí dřívější epochy, probíhajících v jiné historické situaci, za naprosto jiných vnitřních i vnějších podmínek. Postihnout jejich charakter nelze však ani za pomoci pouček, vyjadřujících podstatu takového mocensko politického převratu, jakým byla socialistická revoluce v Rusku. Nové jevy nelze nikdy jednoduše subsumovat pod všechny pojmy, které byly vytvořeny zkoumáním jevů starých. Z druhé strany zdaleka ne všechny pojmy podléhají změnám v souvislosti s objevením se nových jevů. A to v našem případě třeba chápat tak, že ačkoli novodemokratické revoluce mají mnoho nových, svérázných znaků, nejsou opět jevem svérázným do té míry, že by mezi nimi a jinými revolucemi v novověku nebylo vůbec nic, co by je spojovalo, že by tu nebylo vůbec žádného společného znaku.

Může být novodemokratická revoluce řazena k revolucím typu Říjnové revoluce?

Před několika lety objevovaly se dosti často názory, že novodemokratická revoluce, probíhající ve vyspělé kapitalistické zemi, je ve své podstatě socialistickou proto, že v jejím čele jako hegemon stojí proletariát. Skutečnost, že hegemonie v novodemokratické revoluci (tedy i v revolucích v řadě zemí lidové demokracie) je v rukou proletariátu, je ovšem neobyčejně významná a pro celý další vývoj revoluce přímo rozhodující. Socialistický charakter novodemokratické revoluce však sama ještě nijak nedokazuje. Vždyť podle takového kritéria by musela být socialistickou např. i únorová revoluce v Rusku v roce 1917.

Podobně je tomu i s bojovými prostředky charakterizujícími novodemokratickou revoluci. Pravda, marxisticko-leninské strany čtených porobených zemí v druhé světové válce, které se staly iniciátory všennárodního boje proti fašistickým zotročovatelům, takovými prostředky revolučního třídního boje jako jsou stávky, generální stávka, demonstrace, ozbrojený partyzánský boj, ozbrojené povstání pracujících, vtiskli národně osvobozeneckému hnutí a lidově demokratické revoluci do značné míry proletářský charakter. To ovšem nikterak neznamená, že by už tím lidově demokratické revoluci vtiskly charakter revoluce socialistické. Vždyť to by musela být i revoluce v Rusku v letech 1905—1907 být revolucí socialistickou, neboť jak říká Lenin, byla proletářskou co do prostředků boje.

Konečně ani rozhodující kritérium, podle něhož určujeme charakter revoluce, totiž úkoly, které revoluce řeší jako své hlavní dějinné úkoly, nemluví ve prospěch koncepce novodemokratické revoluce jako revoluce socialistické. Zaměření novodemokratické revoluce proti předním výspám kapitálu — to jest proti velkokapitálu, čili zaměření v tomto smyslu protikapitalistické nemůže být důvodem k charakterizování této revoluce jakožto socialistické, udržuje-li se buržoasie dosud, byť už jen částečně u moci. Ne každá protikapitalistická přeměna musí a může být charakterisována jakožto socialistická.⁵

Není-li novodemokratická revoluce socialistickou, je buržoasní (buržoasně demokratickou)?

Když jsme zjišťovali specifické difference pojmu buržoasní revoluce, poukázali jsme

---

stické moci, to jest diktatury proletariátu. Socialistická moc, jak prokázala marxisticko-leninská teorie i celá dosavadní praxe mezinárodního dělnického hnutí, je nezbytnou podmínkou úspěšného vyřešení komplexu všech úkolů celkové sociální revoluce.

Rovněž uvedený pojem socialistické revoluce jakožto skoku, likvidujícího kapitalistický společenský řád, to jest pojem socialistické revoluce ve vlastním smyslu, nevystačí nám k postizení a vysvětlení takových významných revolučních procesů současné epochy, jakými jsou přechody ekonomicky zaostalých zemí k socialismu s pomínutím kapitalistického stadia vývoje.

⁵ Proběhnuvší revoluční skok může být jakožto určitý celek označen za socialistický jedině, vyústí-li ve zřízení diktatury proletariátu, neboť jedině ona umožňuje výstavbu socialismu.

na to, že je třeba hledat je v tom, že 1) revoluce svrhává feudální řád, a že 2) uvolňuje buržoasní řád z jeho pout. Připomněli jsme rovněž, že v epoše světové buržoasní revoluce vyznačovaly se buržoasní revoluce v jednotlivých zemích tím, že očistou sociálních poměrů od feudalismu uvolňovaly cestu k rozvoji buržoasního řádu nejen v rámci té které země, ale i v měřítku světovém, a že to jsou právě rysy, určující pojem buržoasní revoluce ve vlastním smyslu. Hned na první pohled je patrné, že novodemokratické revoluce se podstatně odlišují od klasických buržoasních revolucí, jejichž smyslem bylo posilování kapitalismu v místním i ve světovém měřítku. Už etapy buržoasně demokratické revoluce v Rusku, probíhající před všeobecnou krizí kapitalismu, neklamně svědčily o tom, že nadešla éra demokratických revolucí, které vybočují z rámce buržoasních revolucí v původním, vlastním slova smyslu. Vedle podstatně odlišné konstelace hybných sil, postrádaly rovněž i znak jednoznačného posílení posic světového kapitalismu; v té míře, v níž rozvíjely a posilovaly revoluční boj proletariátu proti buržoasii a v níž narušovaly souvislý řetěz světového imperialismu, stávaly se fakticky už tehdy nepřímou zálohou světové proletářské revoluce. Nehledě na to, etapy buržoasně demokratické revoluce v Rusku však *v měřítku vlastní země nepřekračovaly ještě bezprostředně rámec buržoasního, to jest kapitalistického společensko-hospodářského řádu.*

V období všeobecné krise kapitalismu, kdy světová proletářská revoluce se stala skutečností, se demokratické revoluce, vedené proletariátem, dále vzdalují od dřívějších, „obyčejných“ buržoasních revolucí nejen tím, že se stávají přímou součástí světové proletářské revoluce, ale zároveň tím, že *i v měřítku vlastní země už prolamují strukturu buržoasního řádu.*

K prolomení struktury buržoasního řádu dochází především v důsledku třídních přesunů *v oblasti mocensko-politické.*

Novodemokratická revoluce, probíhající ve znamení boje za demokratické a nikoli socialistické úkoly — lhotejno zda protiimperialistické, protifašistické, protifeudální či jiné demokratické úkoly — přivádí, jak ukázaly veškeré dosavadní zkušenosti, logikou objektivního vývoje k moci sociální skupiny, tvořící její hybné síly. Konkrétní tvar tohoto spolupodílení se různých sociálních skupin na politické moci, čili konkrétní tvar sociálního úkazu, o němž je možno hovořit jako o případu „institucionálního dvojvládní“,⁶ závisí pochopitelně konec konců na vzájemném mocenském vztahu těchto sociálních skupin, na jejich váze v dané revoluční situaci, to jest zejména na úrovni jejich organizovanosti, ideové a politické vyspělosti a připravenosti.

Revoluční moc, utvářející se jako orgán vítězné novodemokratické revoluce, podobá se nesporně revolučně demokratické diktatuře proletariátu a rolnictva, jejíž charakteristiku podával v etapě buržoasně demokratické revoluce v roce 1905 Lenin. Nicméně není její přesnou kopií. Jak ukázaly zkušenosti v zemích lidové demokracie, okruh

---

⁶ Určité dvojvládní vzniká ve společnosti vždycky, když se v průběhu revoluční přeměny ve sféře politické (čili v průběhu takzvané politické revoluce) ruší dosavadní mocensko-politický monopol reakční třídy a dochází k mocensko-politickému uspořádání přechodného rázu, kdy vedle sebe působí či se prolínají rozdílné třídní moci, diktatury.

Výrazu „institucionálního dvojvládní“ používáme k označení situace, kdy zmíněné mocensko-politické uspořádání přechodného rázu se realizuje v jedné a téže státní formě, to jest prostřednictvím jedné, určitým způsobem ucelené soustavy státních orgánů. Významným rysem tohoto druhu přechodného stadia je dočasná shoda třídních zájmů, lépe řečeno určitých třídních zájmů, dočasná shoda třídních vůlí a záměrů, nebo neschopnost vládnoucích tříd obejít se jedna bez druhé, i když tu ani dočasná shoda třídních zájmů v pravém slova smyslu není. Právě těmito okolnostmi se vysvětluje, proč je diktatura více sociálních skupin v rámci a prostřednictvím jedné a téže formy státu možná.

sociálních skupin, podílejících se ve vítězné novodemokratické revoluci na moci, je značně širší, nežli v předpokládané revoluční moci v Rusku. Vedle proletariátu a rolnictva efektivní podíl na moci připadá tu zpravidla i městské maloburžoasii, jakož i skupinám „národní“, „demokratické“ buržoasie. To je dáno tím, že *objem demokratických úkolů se proti dřívějšímu zvětšil, že demokratismus revoluce se zdaleka nezakládá toliko na boji proti pozůstatkům feudalismu, že hlavním obsahem demokratické revoluce dokonce už ani nemusí být agrární revoluce, ale např. boj proti imperialismu, monopolům, fašismu a pod.*

V marxistické literatuře ujal se pro označení revoluční moci novodemokratické revoluce termín *revolučně demokratická diktatura lidu*. Pojem demokratická diktatura lidu je vědecky naprosto precizní, předpokládá ovšem v každém jednotlivém případě *konkrétní* rozvedení toho, kdo, které třídy a vrstvy právě lid v dané chvíli tvoří.

Už z poznámek, které jsme o diktatuře lidu učinili, je snad dost zřejmé, že už v okamžiku jejího vzniku jsou jí vlastní prvky diktatury proletariátu, čili že má takové vlastnosti, takové charakteristické rysy, které se nedají sloučit s nadstavbou buržoasního řádu. Cizorodá povaha diktatury lidu vůči buržoasnímu řádu vystupuje však plasticky do popředí tím více, čím konsekventněji novodemokratická revoluce řeší své úkoly, čím více se přibližuje revoluci socialistické.⁷

Revolučně demokratická diktatura lidu, jež není ani socialistickou ani buržoasní mocí, *není* nějakou *stabilizovanou* přechodnou formou mezi těmito dvěma historickými typy mocí. Diktatura lidu je moc vysloveně *nestabilní*, jejíž konečný třídní charakter závisí na konečných výsledcích revoluce.

O tom, že novodemokratická revoluce nezůstává v oblasti mocensko-politické na bázi buržoasního řádu, svědčí *přeměny, jimiž prochází státní aparát*.

Každá úspěšná novodemokratická revoluce vyznačuje se tím, že *přikračuje k rozbíjení starého, vykořisťovatelského aparátu a jeho nahrazování novým, lidovým*. Vedle toho, že vznikají centrální orgány státní moci a správy, v nichž se v té či oné podobě začíná uplatňovat vedoucí společenské postavení revolučních stran dělnické třídy, dochází k významným strukturálním změnám státního aparátu především v tom směru, že se v procesu revoluce utváří celá síť nových orgánů státní moci a správy („národních výborů“, „lidových výborů“ atp.), nahrazujících dosavadní vykořisťovatelský aparát v místech a oblastech, a (zejšířším rozsahu se podílejících na uskutečňování úkolů novodemokratické revoluce (zavádění demokratických práv a svobod, konfiskování majetku kontrarevolucionářů, zrádců a kolaborantů, zavádění národních správ do průmyslových a jiných podniků, přidělování půdy bezzemkům a pracujícím rolníkům atd.). K rozbíjení starého státního aparátu dochází i tak, že do starých organizačních forem nalévá se nový obsah výměnou kádrů, zavedením nových pracovních metod apod.

Skutečnost, že novodemokratická revoluce zahajuje proces rozbíjení starého, vykořisťovatelského státního aparátu, že se začíná utvářet nový státní mechanismus *typu* sovětů, sama o sobě ovšem nemůže být chápána jako důkaz toho, že tato revoluce je ve své podstatě revolucí socialistickou. Socialistický či nesocialistický ráz provedené revoluce, jak už zdůrazněno, závisí výlučně na poměrech mocenských, na tom, zda proletariát má či nemá ještě veškerou moc ve svých rukou. Uvedená skutečnost je ovšem

⁷ Hovoří-li se zde o diktatuře lidu jako o revoluční moci, způsobilé zajišťovat důsledné řešení revolučních úkolů demokratické revoluce, neříká se tím ještě, že tato moc musí také skutečně všechny úkoly demokratické revoluce beze zbytku vyřešit. Něco jiného je schopnost v jistém směru působit, a něco jiného dokonání díla. Všestranné a úplné uskutečnění demokratických úkolů bývá obvykle dokonáno až v etapě socialistické revoluce za diktatury proletariátu.

už sama o sobě nepochybně ukazatelem toho, že vítězná novodemokratická revoluce obsahuje významné elementy socialistické revoluce. (Příznačným charakteristickým rysem novodemokratické revoluce v zemích lidové demokracie v jejím vztahu ke starému státnímu aparátu je jeho rozbíjení za pomoci a využití národních a demokratických, prot imperialistických a protifašistických opatření.)

Vítězící novodemokratická revoluce nepodlamuje nosné sloupy kapitalismu jen v politické sféře, ale i v *oblasti ekonomické*.

Jestliže buržoasně demokratická revoluce v Rusku v roce 1905 by byla i v případě, že by se ustavila moc diktatury proletariátu a rolnictva, která by rázně zúčtovala s feudalismem, buržoasii hospodářsky neoslabil, ale naopak teprve vytvořila optimální podmínky rozvoje kapitalismu, novodemokratická revoluce oslabuje buržoasii nejen politicky, ale i ekonomicky.

Novodemokratická revoluce nevede ještě útok proti kapitalismu jakožto takovému, není ještě namířena proti buržoasii jako třídě. Má-li však novodemokratická revoluce důsledně plnit své úkoly, nemůže nesáhnout na kořeny posic imperialismu a fašismu v ekonomice, to jest především posice finanční oligarchie, velkoburžoasie a velkostatkářů. Tyto zásahy, k nimž v jednotlivých zemích dochází v tom či onom rozsahu dříve nebo později, ať už ve formě zavedení národních správ, znárodnění, řízení a plánování procesů v národním hospodářství aj., ačkoli jsou vedeny jen proti „vysunutým“ posicím kapitálu, dotýkají se nutně *celkového* ekonomického postavení buržoasie jako třídy a to velice citelně. A tím je právě dáno, že ačkoli tyto zásahy — vzhledem k tomu, že se k nim přistupuje v podmínkách revolučně demokratické diktatury lidu a nikoli v podmínkách diktatury proletariátu — *nejsou ještě opatřeními socialistického charakteru, rozhlodávají ekonomickou základnu buržoasie, a patří mezi nejvýznamnější prvky socialistické revoluce.*

Učiněné poznámky dostačují k tomu, abychom zformulovali teoretický závěr k vpředu vytyčené otázce: o jakou sociální revoluci se v novodemokratické revoluci vlastně jedná, postrádá-li jak znaky buržoasní, tak i znaky socialistické revoluce ve vlastním smyslu.

Nejprve — aby bylo vyloučeno zbytečné nedorozumění — musíme připomenout, že našemu úkolu zformulovat teoretický závěr o charakteru novodemokratické revoluce, nelze rozumět tak, že je třeba tuto revoluci jednoduše podřadit pod pojem toho neb onoho základního historického typu sociální revoluce. Mluvit o základním historickém typu sociální revoluce, či jinými slovy o základní kvalitě sociální revoluce, je teoreticky oprávněné jen v souvislosti s *celkovým procesem přechodu od jedné formace k druhé*, to jest jen ve smyslu celé epochy sociální revoluce v určité zemi, a nakolik se jedná o proces celosvětového dosahu tedy vlastně jen ve smyslu epochy příslušné světové revoluce. Je-li tomu tak, pak v novodobých dějinách existují jen dva takové základní historické typy revolucí; buržoasní a socialistický. Bylo by neúnostné stavět úkoly „otypování“ v tomto smyslu pro *revoluce novodemokratické, které přesahují jak do těch, tak i do oněch celkových revolučních procesů (epoch)*. *Postihnout charakter novodemokratické revoluce může tedy znamenat jediné určit, v jakých specifických formách, jakým specifickým způsobem ta která novodemokratická revoluce je do daného revolučního celku začleněna, jak konkrétně přispívá řešení hlavního rozporu celé dané revoluční epochy.*

Platí-li obecně, že žádná sociální revoluce nebývá „čistou“, bez té či oné příměsi momentů a rysů jinorodých, platí to dvojnásob pro revoluci novodemokratickou. Jak jsme viděli, novodemokratické revoluce mají nesporně rysy, které ji pojí s epochou buržoasní revoluce. K takovým patří celý komplex demokratických opatření v celém veřejném, politickém, kulturním i hospodářském životě (politická svoboda, občanská rov-

nost, náboženská svoboda, rovnoprávnost žen s muži, národní a státní suverenita, likvidování pozůstatků feudalismu v ekonomice atp.), o nichž obecně platí, že jsou s kapitalismem jak ekonomicky, tak i politicky v základě slučitelné, čili že v tom smyslu, *historicky*, jsou buržoasního rázu, třebaže sama buržoasie na jejich celkovém a všestranném uskutečňování neměla nikdy zájem a stavěla se mu na odpor. Tento historicky buržoasní ráz zmíněných demokratických úkolů novodemokratické revoluce zvlášť vyniká, patří-li k jejím předním a nezávažnějším úkolům provedení protifeudální agrární revoluce. Někdo možná namítne, dovolává se vedoucí role proletariátu v revoluci, že běží už jen o buržoasní formu socialistického obsahu. Námitka tohoto druhu ovšem neobstojí, neboť vedení proletariátu v masách v novodemokratické revoluci není založeno na tom, že proletariát sleduje socialistické cíle, ale na tom, že se osvědčil jako nejspolehlivější síla v boji proti dané reakci (imperialismu, fašismu, feudalismu). Proletariát v novodemokratické revoluci nevyhlašuje, ani nevede ještě přímý boj proti veškeré buržoasii, proti buržoasii jako třídě, čili v dané chvíli funguje objektivně nikoliv ještě jako síla socialistická. Tak je tomu potud, pokud masy na podkladě svých vlastních zkušeností nevyspějí do té míry, aby poskytovaly proletariátu podporu v jeho boji s buržoasií jakožto celou třídou. K tomu dochází v různých formách a v různém tempu.

Novodemokratická revoluce má ale právě i závažné rysy, které ji pojí s epochou socialistické revoluce. K takovým náleží hlavně hegemonie proletariátu v revoluci, ve státních orgánech, rozbíjení starého vykořisťovatelského státního aparátu, znárodnění velkopřmyslových podniků, bank apod.

Je-li tomu tak, že novodemokratická revoluce má významné rysy epochy buržoasní i epochy socialistické revoluce, pak je tím dáno, že *novodemokratická revoluce není vylučnou etapou ani epochy buržoasní, ani epochy socialistické revoluce v dané zemi, nýbrž revolučním procesem, nacházejícím se na pomezí těchto dvou epoch*. Přitom třeba mít na zřeteli toto:

1. Výchozími momenty novodemokratické revoluce, majícími rozhodující politickou důležitost a význam, jsou momenty upomínající na epochu buržoasní revoluce. Neboť ony právě umožňují uvést masy do pohybu a jejich nerespektování revoluční stranou proletariátu by bylo hrozbou revoluce.

2. *V novodemokratických revolucích s vyhraněným protifeudálním obsahem, mají „buržoasně“ demokratická opatření nadstavbového rázu ještě buržoasní sociálně ekonomický obsahový ekvivalent*. Novodemokratická revoluce protifeudálního rázu má objektivně buržoasní obsahové rysy, neboť je skokem vpřed od starého stavu, kdy rozvoj kapitalismu byl brzděn, ke stavu, kdy překážky tohoto rozvoje, které kladly reakční třídy, byly odstraněny a padly.⁸ Nastolením nového stavu je činěn v sociálně ekonomickém vývoji příslušných zemí významný progresivní skok kupředu: kapitalismu byla proklesána cesta, bezprostředně se objevily možnosti dalšího jeho rozvoje. I v novo-

⁸ Skok od stavu, v němž vládou třeba i polofeudální poměry, k stavu, kdy feudální pozůstatky jsou odstraněny, by ztratil svůj buržoasní obsah, kdyby se uskutečnil za podmínek, že by se před masami zdiskreditovala nejen třída statkářů a vrstva kompradorské buržoasie, ale že by i ostatní skupiny vykořisťovatelů pozbyly svého vlivu na pracující, třeba v důsledku působení vnějších faktorů, v důsledku přitažlivosti grandiosních budovatelských úspěchů v zemích budujících komunismus, že by pracující masy hned nabyly důvěry k socialistickým opatřením. Za takových podmínek by pak hegemonie proletariátu v masách a jeho vedení v orgánech moci nabyly přímo socialistického charakteru.

V dosavadních novodemokratických revolucích však o takový případ nešlo. V jejich průběhu se sice masy rychle emancipovaly od politického vlivu buržoasie a nabyly důvěry v politické vedení socialistického proletariátu, ale přece jen ne naráz a přímo.

demokratických revolucích protifeudálního zaměření je tato její objektivně buržoasní náplň však jen jednou stránkou jejího celkového obsahu, neboť tyto revoluce kleslí současně i cestu socialismu. Za existence socialistické velmoci — Sovětského svazu a v dalším vývoji už i existence dalších socialistických států, možnosti rozmachu kapitalismu, které novodemokratická revoluce momentálně přináší, se už nepřeměňují ve skutečnost a i zaostalé, polofeudální země nastupují cestu nekapitalistického vývoje přímo k socialismu.

Celkově: s ohledem na buržoasní sociálně ekonomický ekvivalent demokratických opatření je možno — s výhradou jistého významového zpřesnění — novodemokratické revoluce s vyhraněným protifeudálním obsahem označovat za etapy buržoasně demokratické revoluce nového typu.

3. *Novodemokratickým revolucím, v kterých protifeudální momenty nemají už žádný zvláštní význam, v nichž zůstávají nadstavbová demokratická opatření bez příslušného buržoasního sociálně ekonomického ekvivalentu, nelze přičknout buržoasní ráz.* V pozitivním určení mají jen formálně analogické buržoasní rysy. U takových novodemokratických revolucí výrazně do popředí vystupují pouze rysy, které nižádný, ani potencionální progres z hlediska vývoje samotného kapitalismu, braného v celku, už neznamenají a také znamenat nemohou, neboť jejich podstatou je právě *protimonopolistický, to jest protikapitalistický ráz.* Tím je ale dáno, že vzdálenost, odcizenost „buržoasně“ demokratických rysů těchto revolucí od rysů příznačných pro buržoasní revoluce v pravém smyslu jde tak daleko a dosahuje takového stupně, že přestává mít téměř smysl jak z přísně vědeckého, teoretického hlediska, tak i z hlediska potřeb praktického revolučního hnutí, používat označení *buržoasní*.

4. Novodemokratická revoluce ani ve vyspělých kapitalistických zemích není ještě sama o sobě provedenou socialistickou revolucí, to jest nemá ještě socialistickou kvalitu náležející celku. Nicméně, svými četnými socialistickými prvky otvírá socialistické revoluci cestu a v tomto smyslu je jejím *počátkem, počáteční etapou.*

Novodemokratická revoluce, jak patrně, není žádným uzavřeným celkem sociální revoluce, nýbrž pouze přechodným stadiem, první etapou celistvého revolučního procesu vedoucího k socialismu. Zákonitostí jejího rozvoje je tudíž její *přerůstání v revoluci socialistickou.*

Svržení staré, vykořisťovatelské moci a nastolení revolučně demokratické diktatury lidu představuje ve vývoji celistvého revolučního procesu, vedoucího k diktatuře proletariátu, mezník, otevírající novou, vyšší etapu tohoto revolučního procesu, v níž se stále více vyostřuje celkový rozpor mezi prací a kapitálem, a v níž v souvislosti s tím se mění také strategická orientace revoluční strany proletariátu. Podstatou tohoto období je další posilování a rozšiřování prvků diktatury proletariátu, jejichž kvantita se zvrací v novou kvalitu, to jest v společenský systém diktatury proletariátu. K tomu dochází nikoli tak, že by v tomto novém období byla přetržena kontinuita v řešení úkolů etapy revoluce novodemokratické a na pořad byly dány jakési jednotlivé úkoly „ryze socialistické“, ale naopak využíváním všech možností, které revoluce novodemokratická skýtá, navazováním na všechny tyto demokratické úkoly a jejich dováděním ke krajní mezi. Přitom jsou ovšem v tomto období přerůstání dávány už na pořad úkoly, které kdysi v Rusku přicházely na pořad až teprve po vítězství socialistické revoluce, to jest za diktatury proletariátu (znárodnění, dělnická kontrola v podnicích ap.). Období přerůstání je tudíž obdobím, v němž revolučně demokratická diktatura lidu nezůstává beze změn, v němž se mění a krystalisuje v diktaturu proletariátu.

Přitom s ohledem na to, co jsme už na jiném místě pověděli o charakteru soudobé epochy, třeba počítat s tím, že na cestu přerůstání revoluce mohou se dnes dostat nejen

ty země, v nichž existuje určité minimum velkopřemyslu a průmyslového proletariátu, ale dokonce i ty země, v nichž dosud žádný velkopřemysl a moderní průmyslový proletariát ve vlastním slova smyslu prakticky neexistují, za podmínky, že se jim dostane dostatečně účinné podpory od jiných, již existujících socialistických států. Takové země mohou se pak vyvíjet k socialismu cestou nekapitalistického vývoje (případ Mongolska, Albánie aj.).

Nyní, když jsme stanovili podstatu novodemokratické revoluce a obrátili pozornost k tomu, co je její budoucností, musíme učinit ještě nezbytnou poznámku k vývojovým etapám, které její vítězství mohou předcházet a je připravovat, čili poznámku k tomu, co může být její minulostí.

Máme na zřeteli tu neobyčejně závažnou skutečnost, že v lomu do buržoasního řádu, resp. existujících vykořisťovatelských pořádků vůbec, který novodemokratická revoluce provádí a který ve sféře politické moci ztělesňuje revolučně demokratická diktatura lidu, vůbec nemusí být dosahováno „na jeden ráz“, ale teprve po jistých předstupních, postupně. *Diktatura lidu je spjata s vítěznou novodemokratickou revolucí, nikoliv však s jakýmkoli jejím počátečním krokem.* Historie zná též prvopočáteční stadia novodemokratické revoluce, s nimiž jsou spjaty nejrůznější *předstupně diktatury lidu*, které se ve svém celku od diktatury lidu odlišují hlavně tím, že 1. u moci ještě není svazek hlavních hybných sil demokratické revoluce pod vedením proletariátu a v čele s komunistickou stranou; 2. tato moc není ještě způsobila k řešení všech hlavních demokratických úkolů, které v dané zemi před revolučními třídami vystávají.

Předstupně revolučně demokratické diktatury lidu byly např. vlády, které se utvořily koncem druhé světové války v některých kapitalistických zemích Západu: Itálii, Francii, Belgii, Holandsku, Finsku, Chile.

I když platí, že zmíněné vlády nebyly už běžnými orgány diktatury buržoasie, že rodice se z podmínek revoluční situace měly nepochybně určité revoluční rysy, vzhledem k nimž mohou být zvány i vládami revolučními, platí zároveň i to, že si v nich vedoucí roli a rozhodující posice udržela buržoasie. Tím je také dáno, proč vývoj v těchto zemích se neubíral cestami, které nastoupily země lidové demokracie.

V celé své šíři vystoupila problematika prvopočátečních etap procesu novodemokratické revoluce, problematika revolučních předstupňů demokratické diktatury lidu do popředí po druhé světové válce a jmenovitě pak v posledních letech, kdy v souvislosti s velkým rozmachem revolučního hnutí v celém světě dostaly se v mnoha zemích v nejrůznějších končinách světa na pořad v nebyvalém rozsahu nejrůznější revolučně demokratické úkoly.

Všeobecně možno říci, že na úrovni zmíněných revolučních předstupňů, to jest ve stadiu pouze omezeného plnění revolučně demokratických úkolů, se nacházejí dnes revoluční procesy všude tam, kde hegemonie je ještě v rukou buržoasie, či případně i jiných vykořisťovatelských a privilegovaných složek.

Tak je tomu v prvé řadě v černé Africe, kde — s výjimkou Jihoafrické unie — zatím neexistují ještě revoluční marxisticko-leninské strany a národní buržoasie a ostatní domorodé privilegované skupiny mají ještě všechny možnosti národně osvobozeněcké hnutí ovlivňovat a vést. I když v Africe — v souvislosti s potupujícím procesem rozkladu kmenového zřízení, vzniku nové společenské struktury a novodobých buržoasních národů — nutně se zvyšuje podíl pracujících na národně osvobozeněckém boji a jeho řízení a stupňuje se jejich tlak i na národní buržoasii, ve všech nově ustavených afrických nezávislých státech vedoucí silou moci se stala a zatím ještě zůstává národní buržoasie. Vlády s omezeně revolučními národními a demokratickými funkcemi vznikají však v poválečném období i v poměrně vyspělejších zemích Východu, zbavujících se

jařma kolonializmu, jako např. v Indii, Indonesii, SAR, Iraku aj. Se vznikem takových vlád třeba počítat na nejrůznejších místech i v budoucnu.

Veliký význam pro zhodnocení všech možností a perspektiv, které se v současné době demokratickým revolucím naskýtají, mají zkušenosti probíhající revoluce na Kubě, která se z demokratické etapy vyvinula v socialistickou. Tato skutečnost je cenná nejen pro vývoj samotné Kuby, ale má i obzvláštní význam mezinárodní, neboť názorně dokazuje, že za existence silné světové socialistické soustavy může i malá zem (dokonce i ve velmi nepříznivé geografické poloze v bezprostřední blízkosti imperialistické mocnosti) s imperialistickou porobou a s ní spřaženými domácími sociálními složkami zúčtovat a vyvíjet se po linii směrem k socialismu.

SÚČASNÁ SÉMANTIKA V ZÁPADNEJ FILOZOFII

JÁN BODNÁR

V období medzi dvoma svetovými vojnami vznikalo v západnej filozofii viac smerov a škôl, ktoré ohlasovali definitívne prekonanie idealizmu a materializmu, začiatok novej éry vo vývine filozofického myslenia. Zavrhovali „metafyzické sektárstvo“, ktoré vraj charakterizuje rovnako idealistický ako materialistický tábor vo filozofii a usilovali sa svojím spôsobom podať nový výmer filozofie. Zhruba sa delili na dve skupiny. Do prvej patrili prívrženci tzv. vedeckej filozofie alebo filozofie vedy. Základné ontologické a gnozeologické problémy filozofie vyhlásili za pseudoproblémy, stotožnili predmet filozofie s predmetom exaktných vied a filozofiu redukovali na logický rozbor vedeckých výpovedí, pojmov a teórií. Svoje vrcholné poslanie videli v zjednotení všetkého vedeckého poznania, vo vytvorení tzv. jednoty vedy, a to cestou logickej transformácie všetkých vedeckých výrokov do jazyka fyziky. Jednotu poznania interpretovali krajne jednostranne ako výlučne logický a nie ontologický problém (otázka materiálneho jednoty sveta bola pre nich pseudootázkou). Hlavnými exponentmi tejto skupiny boli logickí pozitivistí.

Druhú skupinu tvorili odporcovia spojenectva filozofie s vedou, prívrženci tzv. filozofie života. Hlavný nedostatok doterajšej filozofie videli v jej úsilí o skúmanie podstaty skutočnosti, o budovanie systémov, o hľadanie exaktných metód poznania. Odsudzovali každý racionálny prístup ku skúmaniu skutočnosti, na filozofické kategórie pozerali ako na neživotné, abstraktné plody intelektu, ktoré schematizujú rozmanitosť a bohatosť objektívneho diania. Nad racionálne a empirické postupy kládli intuíciu a filozofiu redukovali buď na akýsi návod pre praktickú činnosť človeka so zreteľom na osobnú prospešnosť alebo na vymedzovanie „zážitkov“, „hraničných situácií“, v ktorých mala byť vyjadrená podstata existencie, zmyslu života, morálne alebo estetické hodnoty. Hlavnými reprezentantmi tejto skupiny boli pragmatisti a až dodnes sú existencialisti.

Pravda, spomínané dve skupiny nevyčerpávajú všetky úsilia v novšej západnej idealistickej filozofii o „rekonštrukciu filozofie“. Najpozoruhodnejšia je skupina smerov, ktoré možno zaradiť akosi uprostred medzi spomínané dve skupiny. Ide o snahu urobiť syntézu celej doterajšej filozofie, vybudovať jednotný koherentný systém, ktorý by zlučoval idealizmus s materializmom, filozofiu vedy s filozofiou života, v ktorom by sa práve tak uplatňovala racionálna analýza, indukcia ako intuícia. Najvplyvnejším smerom tejto skupiny je tzv. process-philosophy.